

הפרק השלישי

בחלי הנפש.

אמרו הקדמונים: לנפש בריאות חלי, כמו שלגוף בריאות חלי. ובריאות הנפש היא,

הקדמות הרמבי"ם למשנה <מהדורת שילת> / משה בן מימון (רמב"ם) / עמוד 225
הודפס מאוצר החכמה

שיהיו תכונותיה ותכונות חלקיה תכונות שתעשה בהם¹ תמיד הטובות והחסדים והפעלות הנאות. וחליה הוא, שיהיו תכונותיה ותכונות חלקיה תכונות שתעשה בהם תמיד הרעות והפשעים והפעלות המגנות. אמנם בריאות הגוף וחליו – מלאכת הרפואה תחקר על זה.

וכמו שחולי הגופות ידמו, להפסד הרגשתם, במה שהוא מתוק שהוא מר, וכמה שהוא מר שהוא מתוק, ויצירו הנאות בצורת בלתי נאות, ותחזק תאותם ותגדל הנאתם בדברים שאין הנאה בהם כלל לבריאים, אלא אפשר שיהיה בהם צער, כאכילת הטיט והפחם והעפר, והדברים העפוצים מאד והחמוצים מאד, וכיוצא באלו מן המזונות אשר לא יתאוו להם הבריאים אלא ימאסו אותם – כן חולי הנפשות, רצוני לומר: הרעים ובעלי החסרונות, ידמה להם במה שהן רעות שהן טובות, וכמה שהן טובות שהן רעות. והרע יתאוה תמיד להפלגות², אשר הן באמת רעות, וידמה בגלל חלי נפשו שהן טובות.

וכמו שהחולים, כאשר ידעו חלים ולא ידעו מלאכת הרפואה, ישאלו הרופאים, ויודיעום מה ראוי שיעשו, ויזהירום ממה שידמוהו ערב, ויכריחום לקחת הדברים המאוסים והקרים, עד שיבריאו גופותיהם וישוכו לבתר בטוב ולמאס במאוס – כן חולי הנפשות, ראוי להם שישאלו החכמים, אשר הם רופאי הנפשות, ויזהירום מאותן הרעות אשר יחשבון טובות, וירפאום במלאכה אשר ירפאו בה מדות הנפש, אשר נבארה בפרק שאחרי זה.

אבל חולי הנפשות אשר לא ירגישו בחלים, וידמוהו בריאות, או ירגישו בו ולא יתרפאו – אחריתם תהיה כאחרית החולה אשר ימשך אחר הנאותיו ולא יתרפא, שהוא ימות בלי ספק. אמנם³ אותם המרגישים, ונמשכים אחר הנאותיהם, אמר בהם הספר האמתי⁴, מספר דבריהם⁵: "כי בשררות לבי אלה" וכו', רצונו לומר, שהוא יתפון לרעות צמאו, והוא יוסיף לעצמו צמא. ואמנם אותם שאינם מרגישים, הרבה שלמה לספר עליהם, אמר⁶: "דרך אויל ישר בעיניו, ושמע לעצה חכם", רצונו לומר: השומע לעצת החכם⁷, שיודיעהו הדרך אשר הוא ישר באמת, לא אשר יחשבהו הוא ישר. ואמר⁸: "יש דרך ישר לפני איש, ואחריתה דרכי מות". ואמר בחולי הנפשות הללו, בהיותם בלתי יודעים מה יזיקם ומה יועילם⁹: "דרך רשעים כאפלה, לא ידעו

במה יכשלו'. אמנם מלאכת רפואת הנפשות – הרי היא כמו שאספר בזה הפרק הרביעי.

הפרק הרביעי

ברפואת חלגי הנפש.

הפעלות אשר הן טובות¹, הן הפעלות השוות², הממצעות בין שני קצוות, ששניהם רע, האחד מהם יתור, והאחר חסור. והמעלות, הן תכונות נפשיות וקנינים³, ממצעים בין שתי תכונות רעות, האחת מהן יתרה והאחרת חסרה. ומן התכונות האלה יתחילו הפעלות ההן. משל זה: הזהירות, שהיא מדה ממצעת בין רב התאנה ובין העדר ההרגשה בהנאה. והזהירות היא מפעלות הטוב⁴, ותכונת הנפש אשר תתחייב ממנה הזהירות היא מעלה ממעלות המדות⁵. אמנם רב התאנה הוא הקצה הראשון, והעדר ההרגשה בהנאה לגמרי – הקצה האחרון, ושניהם רע גמור. ושתי תכונות הנפש, אשר מהן יתחילו רב התאנה, והיא התכונה היתרה, והעדר ההרגשה, והיא התכונה החסרה, שתיהן פחיתיות מפחיתיות המדות. וכן העין היפה, ממצעת בין הקמצנות והבזבזות⁶. והגבורה, ממצעת בין המסירה לספנות ורר הלבב⁷. והבדיחות, ממצעת בין ההוללות והקהות⁸. והענוה, ממצעת בין הגאווה ושפלות הרוח. והנדיבות, ממצעת

הקדמות הרמב"ם למשנה «מחזורית שילת» / משה בן מיטון (רמב"ם) / עמוד 227
הדפוס מוצניח החברה

בין הפזרנות והכילות⁹. וההסתפקות¹⁰, ממצעת בין אהבת המון¹¹ והעצלנות. והסכלנות, ממצעת בין הכעס והעדר הרגשת הבזיון¹². ובשת פנים, ממצעת בין העזות והביישנות¹³. וכן שאר המדות. ולא יצטרכו לשמות מנחים להן דוקא, אם יהיו הענינים משגים ומוכנים¹⁴.

הקדמות הרמב"ם למשנה «מחזורית שילת» / משה בן מיטון (רמב"ם) / עמוד 228
הדפוס מוצניח החברה

ופעמים יטעו בני אדם באלו הפעולות, ויחשבו אחד משני הקצוות טוב, ומעלה ממעלות הנפש. פעמים יחשבו הקצה הראשון טוב, כמו שיחשבו המסירה לסכנות מעלה, ויקראו המוסרים עצמם לסכנות: גבורים, וכשיראו מי שהוא בתכלית ההסתכנות ושימת נפשו בכפו, ומפיל עצמו למיתה בכונה, ופעמים שינצל במקרה – ישבחוהו בזה, ויאמרו: זה גבור. ופעמים יחשבו הקצה האחרון טוב, ויאמרו על נעדר הרגשת הבזיון – סבלן, ועל העצל – מסתפק בחלקו, ועל נעדר ההרגשה בהנאות לעבי¹⁵ טבעו – נזהר. ועל זה האפן מן הטעות יחשבו גם כן הבזבוז והפזרנות¹⁶ מן הפעולות המשבחות. וזה כלו טעות, ואמנם ישבח באמת המצויע, ואליו ראוי לאדם לכוון, וישקל פעלותיו כלן תמיד אל זה המצויע.

ודע, כי אלו המעלות והפחיתות אשר למדות, אמנם יקנו ויתישבו בנפש, בחזרה על הפעולות ההוות מזו המדה פעמים רבות בזמן ארד, והתרגלנו אליהן. ואם יהיו הפעולות הן טובות – יהיה הנקנה לנו מעלה, ואם יהיו רעות – יהיה הנקנה לנו פחיתות. ומפני שהאדם בטבעו, מתחלת בריתו¹⁷, אינו לא בעל מעלה ולא בעל חסרון, כמו שנבאר בפרק השמיני, והוא יתרגל בלא ספק לפעולות מקטנותו, כפי מנהג קרוכיו ואנשי מדינתו¹⁸, ואפשר שיהיו אותן הפעולות ממצעות, ואפשר שיהיו מותרות או מחסרות, כמו שספרנו, ויהיה האיש הזה כבר חלתה נפשו – צריך שינהגו ברפואתו כדרך רפואת הגופות בשוה¹⁹. וכמו שהגוף, כאשר יצא משוויו, נראה אל איזה צד נטה ויצא, ונעמד כנגדו בהפכו, עד שישוב אל השווי; וכשישתוה, נסלק ידינו מאותו ההפך, ונשוב לעשות לו²⁰ מה שישאירנהו על שוויו – כן נעשה במדות בשוה. משל זה: אם נראה אדם שנקנתה לו תכונה בנפשו, יקמץ בעבורה עם עצמו, וזוהי פחיתות מפחיתות הנפש, והמעשה אשר יעשהו מפעולות הרע²¹, כמו שבארנו בזה הפרק. הנה כאשר נרצה לרפא זה החלי, לא נצוהו בעין יפה, שזה כמי שירפא מי שגבר עליו החם בדבר השוה, וזה לא יבריאהו מחליו. ואמנם ראוי להניעו לעשות פעלת הבזבוז פעם אחר פעם, ותכפל עליו פעלת הבזבוז כמה פעמים, עד שתסור מנפשו התכונה המחייבת הקמצנות, וכמעט שתקנה לו תכונת הבזבוז, או יהיה קרוב אליה; ואז נסלק ממנו פעולות הבזבוז, ונצוהו להתמיד על פעולות העין היפה, ויקבלן על עצמו לעולם, ולא יותיר ולא יחסר. וכן אם ראינוהו מבזבוז, נצוהו שיעשה פעולות הקמצנות וישנן. אבל לא נכפל עליו פעל הקמצנות פעמים הרבה כמו שכפלנו

עָלָיו פֶּעַל הַבְּזוּבוֹ. וְזֶה הַחֲדוּשׁ²² הוּא חֶק הַרְפוּי וְסוּדוֹ, וְהוּא, שְׁשׁוּב הָאָדָם מִן הַבְּזוּבוֹ לְעֵין הַיָּפֶה, יוֹתֵר קָל וְיוֹתֵר קָרוֹב מִשׁוּבוֹ מִן הַקְּמֻצָנוֹת לְעֵין הַיָּפֶה. וְכֵן שׁוּב נִעְדָר הַהֶרְגָּשָׁה בַּהֲנָאָה נִזְהָר, יוֹתֵר קָל וְיוֹתֵר קָרוֹב מִשׁוּב כְּעַל הַתְּאֵנָה נִזְהָר. וְלִזֶּה נִכְפַּל עַל כְּעַל הַתְּאֵנָה פְּעֻלוֹת הַעֵדֶר הַהֲנָאָה, יוֹתֵר מִמָּה שְׁנִכְפַּל עַל נִעְדָר הַהֶרְגָּשָׁה פְּעֻלוֹת הַתְּאֵנָה. וְנִחְיֵב אֶת רֵךְ הַלֵּב בְּמִסְיָרָה לְסִפְנוֹת, יוֹתֵר מִמָּה שְׁנִחְיֵב הַמוֹסֵר עֲצָמוֹ לְסִפְנוֹת בְּרֵךְ הַלֵּב. וְנִרְגִיל הַכִּילִי בְּפִזְרָנוֹת²³, יוֹתֵר מִשְׁנִרְגִיל הַפִּזְרָן בְּפִילוֹת. וְזֶה הוּא חֶק רְפוּאֵת הַמַּדוּת, וְזִכְרָהּ.

וְלִזֶּה הָעֲנִין לֹא הָיוּ הַחֲסִידִים מְנִיחִים תְּכוּנוֹת נְפִשוֹתֵיהֶם עַל הַתְּכוּנָה הַמְּמַצֶּעֶת בְּשׁוּהָ, אֲלֵא נָטוּ נְטִיָּה מַעֲטָה אֶל הַתּוֹסֶפֶת וְהַחֲסָרוֹן, עַל דֶּרֶךְ הַסִּיג. רְצוֹנִי לוֹמַר, שֶׁהֵם, לְמַשָּׁל, נָטוּ מִן הַזְּהִירוֹת אֶל הַעֵדֶר הַהֶרְגָּשָׁה בַּהֲנָאָה מַעֲט, וּמִן הַגְּבוּרָה אֶל הַמִּסְיָרָה לְסִפְנוֹת מַעֲט, וּמִן הַנְּדִיבוּת אֶל הַפִּזְרָנוֹת מַעֲט, וּמִן הָעֲנָנָה אֶל שְׁפִלוֹת הַרוּחַ מַעֲט, וְכֵן בְּשֵׁאר הַמַּדוּת. וְזֶה הָעֲנִין נִרְמָז בְּאִמְרָם²⁴: "לְפָנַיִם מְשׁוּרֵת הַדִּין".

וְאוֹלָם מֵה שֶׁעָשׂוּ הַחֲסִידִים בְּקִצֵּת הַזְּמָנִים, וְקִצֵּת²⁵ אֲנָשִׁים מֵהֶם גַּם כֵּן, מִן הַנְּטִיָּה אֶל הַקְּצָה הָאֶחָד, כְּמוֹ הַצִּוּם, וְהַקִּימָה בְּלִילָה, וְהַנְּחַת אֲכִילַת הַבֶּשֶׂר וְשִׁתֵּית הַיַּיִן, וְהַרְחַקַת הַנְּשִׁים, וְלִבִּישַׁת הַצִּמְרָה וְהַשְּׁעָר, וְהַשְּׂכִינָה בְּהָרִים, וְהַתְּבוּדוֹת בְּמִדְבָּרוֹת – לֹא עָשׂוּ דְבַר מֵאֵלֶּה אֲלֵא עַל דֶּרֶךְ הַרְפוּאָה, כְּמוֹ שְׁזַכְּרָנוּ, וְלִהְפֹסֵד אֲנָשִׁי הַמַּדִּינָה גַּם כֵּן: כְּאֲשֶׁר רָאוּ שֶׁהֵם נִפְסָדִים בְּפִגְיִשְׁתָּם וְרֵאִיתָ מַעֲשֵׂיהֶם, וְחָשְׁשׁוּ מֵהִפְסֵד מַדוּתֵיהֶם בְּחִכְרָתָם – הִלְכוּ מֵאֵתֶם לְמִדְבָּרוֹת, וְלִמְקוֹם שְׂאִין שֵׁם אָדָם רַע, עַל דֶּרֶךְ מֵאִמֵּר הַנְּבִיא²⁶: "מִי יִתְנִי בְּמִדְבָּר" וְכוּ'²⁷. וְכְאֲשֶׁר רָאוּ הַסִּכְלִים שְׂאוֹתֶם הַחֲסִידִים עָשׂוּ אֵלֶּה הַמַּעֲשִׂים, וְלֹא יָדְעוּ כְּוָנָתָם – חֲשָׁבוּם טוֹבוֹת, וְכִוְּנוּ אֵלֵיהֶם, בְּחֲשָׁבָם שִׁיְהִיו כְּמוֹתָם, וְהַתְּחִילוּ לְעֲנוֹת גּוֹפּוֹתֵיהֶם בְּכָל מִינֵי עֲנוּי, וְחָשְׁבוּ שֶׁהֵם קָנוּ לְעֲצָמָם מַעֲלָה, וְעָשׂוּ טוֹב, וְשָׂזְזוּ יִתְקַרֵּב הָאָדָם לָהּ: כְּאֵלֶּה ה' שׁוֹנֵא אֶת הַגּוֹף, וְרוֹצֵה לְהַמִּיתוֹ וְלֵאבְדוֹ. וְהֵם לֹא יָדְעוּ שְׂאֵלוֹ הַפְּעֻלוֹת רְעוּת, וְשָׂבְהֵן תִּשְׁגַּ פְּחִיתוֹת מִפְּחִיתוֹת הַנֶּפֶשׁ. וְאִין מִשְׁלָם אֲלֵא מִשְׁלָ סִכָּל בְּמֵלֶכֶת הַרְפוּאָה, שְׂרָאָה הַבְּקִיָּאִים מִן הַרְפוּאָה שֶׁהִשְׁקוּ חוֹלִים נוֹטִים לְמוֹת סָמִים חֲרִיפִים²⁸, וְהַפְּסִיקוּ מֵהֶם הַמְּזוֹן, וְהַבְּרִיאוּ מַחֲלִים, וְנִצְלוּ מִן הַמּוֹת הַצְּלָה גְּדוּלָה. וְאָמַר אוֹתוֹ הַסִּכָּל: אִם אוֹתֶם הַדְּבָרִים מְבִרִיָּאִים מִן הַחֲלִי, כָּל שֶׁכֵּן שִׁיעֲמִידוֹ הַבְּרִיא עַל בְּרִיאוֹתוֹ, אוֹ יוֹסִיפוּ בָּהּ, וְהַתְּחִיל לְקַחֵת אוֹתָם תְּמִיד, וְלִהְתַּנְּהַג בְּהַנְּהַגַּת הַחוֹלִים –

שהוא יחלה בלא ספק. כן אלו, חולי הנפשות הם בלא ספק, בלקחם הרפואה על הבריאות²⁹.

וזאת התורה השלמה, המשלמת אותנו, כמו שהעיד עליה יודעה³⁰: "תורת ה' תמימה ... מחכימת פתי" – לא זכרה דבר מזה. ואמנם כונה שיהיה האדם טבעי, הולך בדרך האמצעית: יאכל מה שמתר לו לאכל בשווי, וישתה מה שמתר לו לשתות בשווי, ויבעל מי שמתר לו לבעל בשווי, ויישב המדינות בצדק ובישר, לא שישפן במצרות ובהרים, ולא שילבש השער והצמר, ולא שיטריח הגוף ויענהו. והזהיר מזה במה שבא אלינו בקבלה³¹. אמר בנזיר³²: "וכפר עליו מאשר חטא על הנפש", ואמרו³³: "וכי על אי זה גפש חטא זה? על שמנע עצמו מן היין. והלא דברים קל וחמר, אם מי שצער עצמו מן היין צריך כפרה, המצער עצמו מכל דבר על אחת כמה וכמה".

ובמסרות נביאינו ומעתיקי תורתנו, ראינום מכונים אל השווי, ואל שמירת נפשותיהם וגופותיהם, כאשר תחייב התורה. והשיב ה' יתעלה על ידי נביאו, למי ששאל על צום יום אחד בשנה, האם נתמיד בזה או לא, והוא אומר לזכריה³⁴: "האבכה בחדש החמשי הנזר כאשר עשיתי זה כמה שנים", והשיבם³⁵: "כי צמתם וספוד בחמישי ובשביעי [ו]זה שבעים שנה, הצום צמתני אני, וכי תאכלו וכי תשתו, הלוא אתם האכלים ואתם השתים". אחר כך צום בצדק ובמעלה בלבד, לא בצום, והוא אמרו להם³⁶: "כה אמר ה' צבאות לאמר, משפט אמת שפטו, וחסד ורחמים עשו איש את אחיו" וכו'. ואמר אחרי כן³⁷: "כה אמר ה' צבאות, צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמעדים טובים, והאמת והשלום אהבו". ודע, כי 'אמת' – הן המעלות השכליות, לפי שהן אמתיות, לא ישתנו, כמו שזכרנו בפרק השני: ו'השלום' – מעלות המדות, אשר בהן יהיה השלום בעולם.

ואשוב אל פונתי. ואם יאמרו אלו אשר הדמו לאמות מאנשי תורתנו – הואיל ודברי אינם אלא כה³⁸ – שהם אמנם יעשו מה שיעשו, מהטריח גופותיהם ומהפסיק הנאותיהם, על דרך ההרגל לכחות הגוף, וכדי שיהיו נוטים אל הקצה האחד מעט, כמו שבארנו בזה הפרק שצריך שיהיה האדם כן – הנה זו טעות מהם, כמו שנבאר. וזה, שהתורה אמנם אסרה מה שאסרה וצותה מה שצותה – מזאת הסבה, רצוני

לומר: כדי שנתרחק מן הקצה האחד יותר על צד ההרגל. שאסור המאכלות האסורות כלם, ואסור הביאות האסורות, והאזהרה מן הקדשה, וחיוב כתבה וקדושין, ועם כל זה לא תהיה מתרת תמיד, אלא תאסר בעתות הנזה והלדה, ועם זה סיגו חכמינו למעט התשמיש, והזהירו מזה ביום, כמו שבארנו בסנהדרין³⁹ – הנה זה כלו אמנם חיבו ה' כדי שנתרחק מן הקצה הרע מרחק רב, ונצא מן המצוה אל קצה העדר ההרגשה בהנאה מעט, כדי שתקבע בנפשותינו תכונת הזהירות. וכן כל מה שבא בתורה מנתינת המעשרות והלקט והשכחה והפאה והפרט והעוללות, ודין השמטה והיובל, והצדקה די מחסורו – אמנם זה כלו קרוב לפזרנות⁴⁰, כדי שנתרחק מקצה הכילות מרחק רב, ונתקרב לקצה הפזרנות, כדי שתקבע בנו הנדיבות. ובזאת הבחינה בחן רב המצוות, ותמצאן כלן מרגילות כחות הנפש. כמו שנאסרו הנקמה וגאלת הדם, באמרו: "לא תקם ולא תטר"⁴¹, "עזב תעזב"⁴², "הקם תקים"⁴³, וכו', כדי שיחלש כח הקנאה והכעס. וכן: "השב תשיבם"⁴⁴, כדי שתסור תכונת העין הרעה⁴⁵. וכן: "מפני ש[י]בה תקום והדרת פני זקן"⁴⁶, "כבד את אביך"⁴⁷, "לא תסור (מכל) [מן] הדבר אשר יגידו לך"⁴⁸, כדי שתסור תכונת העזות, ותקנה תכונת בשות הפנים. ושוב הרחיק מן הקצה האחר גם כן, רצוני לומר: הבישנות, ואמר: "הוכח תוכיח את עמיתך"⁴⁹, "לא תגורו (ו) ממנו"⁵⁰, כדי שתסור הבישנות גם כן, ונשאר בדרך האמצעית.

ואם יבוא האיש הסכל, בלא ספק, וישתדל להוסיף על אלה הדברים, כגון שיאסר האכילה והשתיה נוסף על מה שנאסר מן המאכלות, ויאסר הזיווג נוסף על מה שנאסר מן הביאות, ויתן כל כספו לעניים או להקדש, נוסף על מה שבתורה מן הצדקה וההקדשות והערכים – יהיה זה עושה מעשי הרע²¹ והוא לא ידע, ויגיע אל הקצה האחד, ויצא מן המצוה לגמרי. ולחכמים בזה הענין דבר, לא ראיתי מעולם נפלא ממנו, והוא בגמרא דבני מערבא, בתשיעי מנדרים⁵¹. דברו בגנות אותם המקבלים על עצמם שבועות ונדרים, עד שנשארים כעין אסירים, ואמרו שם זו הלשון: "ר' אדי⁵² בשם ר' יצחק: לא דיק⁵³ מה שאסרה לך התורה, אלא שאתה אוסר עליה דברים אחרים?". וזה הוא הענין אשר זכרנוהו בשוה, בלא תוספת ובלא חסרון.

הנה כבר התבאר מכל מה שזכרנוהו בזה הפרק, שראוי לכוון אל הפעולות הממצעות, ושאין לצאת מהן אל קצה משני הקצוות אלא על צד הרפואה והעמידה כנגד בהפך. וכמו שהאדם היודע במלאכת הרפואה, אם יראה שמזגו השתנה שנוי

מעט, לא יזנית, ולא יניח החלי להתחזק עד שיצטרך לרפואה חזקה בתכלית, ואם ידע שאיבר מאיברי גופו חלש, ישמרהו תמיד, ויתרחק מן הדברים המזיקים לו, ויבון למה שיועילהו, כדי שיבריא זה האיבר, או כדי שלא יוסיף חלשה – פן האדם השלם, ראוי לו שיבקר מדותיו תמיד, וישקל פעלותיו, ויבחן תכונות נפשו יום יום, וכל שיראה נפשו נוטה לקצה מן הקצוות – ימהר בִּרְפוּי, ולא יניח התכונות הרעות להתחזק בכפילות פעל הרע, כמו שזכרנו. וכן ישים לנגד עיניו המדה הפחותה אשר לו, וישתדל לרפאה תמיד, כמו שהקדמנו, הואיל ואי אפשר לאדם מבלי חסרונות. לפי שהפילוסופים כבר אמרו: קשה ורחוק שימצא מי שהוא מוכן בטבע למעלות כלן, המדותיות והשכליות. אמנם ספרי הנביאים – נמצא זה בהם הרבה, אמר: "הן בעבדיו לא יאמ[י]ן" וכו'⁵⁴, "ומה יצדק ... ילוד אשה"⁵⁵. ושלמה אמר בסתם⁵⁶: "כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא".

ואתה יודע, כי אדון הראשונים והאחרונים, משה רבנו, כבר אמר לו יתעלה: "יען לא האמנתם בי"⁵⁷, "על אשר מריתם"⁵⁸, "על אשר לא קדשתם"⁵⁹ – כל זה⁶⁰. וחטאו, עליו השלום, היה, שנטה אל אחד משני הקצוות במעלה ממעלות המדות, והיא הסבלנות, כאשר נטה אל הכעס, באמרו⁶¹: "שמעו נא המורים"⁶². דקדק ה' עליו שיהיה איש כמוהו כועס בפני קהל ישראל, במקום שאין ראוי בו הכעס. וכגון זה בחק האיש ההוא חלול השם, לפי שתנועותיו כלן ודבוריו נלקחים למופת, ומקוים להגיע בהם להצלחת העולם הזה והעולם הבא, ואיך יראה ממנו הכעס, והוא מפעלות הרע²¹, כמו שבארנו, ולא יבוא אלא מתכונות רעות מתכונות הנפש? ואמנם אמרו בזה⁶³: "מריתם פי" – הרי הוא כמו שנבאר. וזה, שהוא לא היה מדבר עם אנשים המוניים, ולא עם מי שאין להם מעלה, אלא עם אנשים שהקטנה שבנשיהם היתה כמו יחזקאל בן בוזי, כמו שזכרו החכמים⁶⁴, וכל מה שיעשה או יאמר – יבחנוהו. וכאשר ראוהו שכעס, אמרו שהוא עליו השלום אינו מי שיש לו פחיתות מדה, ואלמלא ידע שה' קצף עלינו בבקשת המים, ושאנו הכעסנוהו יתעלה – לא היה כועס. ולא מצאנו בדברי ה' יתעלה אליו בזה הענין לא כעס ולא קצף, אלא אמר⁶⁵: "קח את המטה וכו' והשקית את העדה ואת בעירם". וכבר יצאנו מכונת הפרק, אבל התרנו ספק מספקות התורה, שהרבה נאמר בו, והרבה ישאל: איזה חטא חטא? וערך מה שאמרנוהו אנחנו אל מה שנאמר בו, והאמת תורה דרבה.

ואשוב אל כונתי. וכאשר יהיה האדם שוקל פעלותיו תמיד, ומכוון לאמצעו – יהיה

במדרגה העליונה ממדרגות בני האדם, וכזה יתקרב אל ה' וישיג מה שאצלו⁶⁶, וזוהי השלמה שבדרכי העבודה. וכבר זכרו החכמים זה הענין, ואמרו עליו בזה הלשון⁶⁷: "כל השם ארחותיו – זוכה ורואה בישועתו שלהקב"ה, שנאמר⁶⁸: 'ושם דרך אראנו בישע אלהים', אל תקרי: 'ושם דרך, אלא: 'ושם דרך'. ושומה היא ההערכה והאמון. וזה הוא הענין אשר פרשנו בזה הפרק כלו בשוה. וזה שעור מה שראינוהו נצרך בזה הענין.

מורה נבוכים ח"ג פנ"א

ואולם מי שלאחר שהגיעו לשלמות בעניינים האלוהיים מעסיקים את מחשבתם ונוטים כלכולם אל ה' יתהדר ויתרומם, ונמנעים מכל דבר זולתו, ומקדישים את כל פעולות שכלם להתבונן בנמצאים כדי ללמוד מהם עליו יתעלה, לדעת כיצד תיתכן הנהגתו אותם – הרי אלה הם הניצבים במושב המלך, וזוהי דרגת הנביאים.

מהם, מי שהגיע מגודל השגתו והימנעותו מכל דבר זולת ה' יתעלה לכך שנאמר עליו "ויהי שם עם ה' (שמות לד, כח): שואל ונענה, מדבר ומדובר אליו באותו מעמד מקודש, ומגודל שמחתו במה שהשיג "לחם לא אכל ומים לא שתה) (שם) (משום שהשכל התחזק עד שהושבת כל כוח גס שבגוף, כלומר מיני חוש המישוש.

הרי התברר שהמטרה לאחר ההשגה היא ההתמסרות אליו והפעלת המחשבה השכלית באהבה עזה אליו תמיד, וזה יקרה בדרך כלל בהתייחדות ובהתבודדות. לכן מרבה כל איש-מעלה להתבודד ואינו מתרועע עם איש אלא מתוך הכרח.

שם ח"ג פ"ח

כך מצביהם של בני האדם. יש מבני האדם אנשים כמו שאמרנו, החושבים את כל דחפי החומר כחרפה וגנות ופחיתויות שהתחייבו בהכרח, ובפרט חוש המישוש שהוא חרפה לנו כמו שציין אריסטו, שבגללו אנו להוטים אחר אכילה ושתייה וקיום יחסי מין. ראוי למעט בכך ככל האפשר, ולעשותו בסתר, ולהתייטר מעשייתו, ולא לדבר על כך ולא להרחיב עליו דברים, ולא להתקבץ לדברים אלה. אלא יהיה האדם מושל על כל הדחפים האלה, ממעט בהם ככל האפשר, ולא עוסק בהם אלא כפי ההכרח בלבד,

תכלית האדם (ויציב את תכליתו – תכלית האדם באשר הוא אדם, שהיא תפיסת המושכלות ותו לא, שהחשובה והנכבדה בהן היא השגת האלוה והמלאכים ושאר מעשיו כפי היכולת. האנשים הללו הם אשר עם ה' תמיד, והם אשר נאמר להם: "אלהים אתם, ובני עליון כלכם) (תהילים פב, ו). (זהו המבוקש מן האדם; כוונתי שזוהי תכליתו.

ח"ג פי"ב

ואילו אנשי המעלה המלומדים כבר ידעו את חכמת המציאות הזו והבינו אותה, כמו שביאר דוד ואמר: "כל ארחות ה' חסד ואמת לנצרי בריתו ועדתי" (תהילים כה, י). (כלומר שאלה ששמרו א (את טבע המציאות ב (ואת החובות שמטילה

התורה וידעו את תכלית שתייהן, התברר להם אופן החסד והאמת בכול, ולכן שמו כתכליתם את מה שכוון לגביהם באשר הם אדם, והוא ההשגה. ובשל הכרח הגוף הם מבקשים את הנחוץ לו, **לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבְגָד לְלַבֵּשׁ** בלא מותרות. וזה הדבר הקל ביותר, המושג בהשתדלות קלה כאשר מסתפקים בהכרחי. וכל קושי וכבדות של דבר זה עלינו שנראים לך, הרי זה מפני המותרות, כי כשמבקשים את מה שאינו הכרחי נעשה קשה אפילו למצוא את ההכרחי. משום שככל שהתקוות תלויות יותר במותרות, כך הדבר קשה יותר, ומתבזבזים הכוחות וההכנסות במה שאינו הכרחי, וכך ההכרחי אינו נמצא.

פרק י הפְּרִישוֹת

**הָעוֹלָם (הַחֲמָרִי) הוּא מְחֻצָּה גְדוֹלָה הַחוּצָצֶת בֵּין הָעֶבֶד וּבֵין רַבּוֹ.
כִּי הָאָדָם מְרַכֵּב מְחֻמָּר אֲרִצִּי עָכוּר¹, כְּמִבְּאֵר בְּתוֹרָה
(בראשית ב', ז'): "וַיֵּצֵר ה' אֱלֹהִים אֶת-הָאָדָם עֶפְרָ מִן-הָאֲדָמָה",
וּמְצוּרָה אֱלֹהִית אֲצִילָה (נְשָׁמָה) הַחֻצוּבָה מִן הָעוֹלָם הָעֲלִיּוֹן. וְהִיא
שְׁנֵת־כַּוֵּן אֵלֶיהָ הַכְּתוּב (שם א', כ"ו ועוד) שֶׁהִיא צֶלֶם אֱלֹהִים וּדְמוּתוֹ².
וְכֵן עוֹמֵד הַכְּתוּב עַל הַקֶּשֶׁר בֵּין הַצּוּרָה הַנֶּאֱצֵלָה וּבֵין הַחֲמָר הַשָּׁפֵל
(שם ב', ז'): "וַיִּפַּח בְּאַפִּיו נְשָׁמַת חַיִּים" וְכֵן עַל (הָעֶבְדָּה) שֶׁהַחַיִּים
תְּלוּיִים בְּקִיּוּמָהּ שֶׁל הַצּוּרָה (שם): "וַיְהִי הָאָדָם לְגִפְשׁ חַיָּה".**

המספיק לעובדי ה' <תרגום חדש> / אברהם בן משה בן מימון / עמוד 220
הודפס מאוצר החכמה

פי הדעות האמצעיות ויחזור בהם תמיד עד שיהיו מעשיהם קלים עליו ולא יהיה בהם טורח עליו ויקבעו הדעות בנפשו. ולפי שהשמות האלו נקרא בהן היוצר והם הדרך הבינונית שאנו חייבין ללכת בה. נקראת דרך זו דרך ה'. והיא שלמד אברהם אבינו לבניו שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו'. וההולך בדרך זו מביא טובה וברכה לעצמו שנאמר למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו:

משנה תורה <מהדורה חדשה> - א (מדע) / משה בן מימון (רמב"ם) / עמוד 39
הודפס מאוצר החכמה

מו"נ ח"ב פ"מ

כבר התבאר בתכלית הביאור שהאדם מדיני (=פוליטי) בטבעו, ושטבעו הוא לחיות בחברה, ואין הוא כשאר בעלי החיים שהחיים בחברה אינם הכרחיים עבורם. בשל המורכבות הרבה של מין זה, שהרי כידוע לך הוא המורכב האחרון, רב ההבדל בין פרטיו, עד שכמעט שלא תמצא שני פרטים תואמים במין כלשהו ממיני המידות, כשם שלא תמצא את צורתם החיצונית תואמת. הדבר נובע מכך שיש שוני במזגים, ולכן החומרים שונים. וכן יש שוני במקרים השייכים לצורה, משום שלכל צורה טבעית יש מקרים מסוימים מיוחדים השייכים לה, מלבד המקרים השייכים לחומר. שוני גדול כזה בין הפרטים אינו נמצא באחד ממיני בעלי החיים, אלא השוני בין פרטי כל מין קטן, מלבד האדם, שהרי תוכל למצוא שני אנשים שהם כאילו משני מינים שונים בכל מידה ומידה, עד שתמצא אכזריות אדם אחד מגיעה עד כדי כך שישחט את צעיר בניו מעצמת כעסו, ואַחַר יחמול על הריגת פשפש או אחד החרקים וירך לבבו על כך. וכך ברוב המקרים (=התכונות).

מכיוון שטבעו גזר את השוני הזה בין פרטיו, והחיים בחברה הכרחיים לטבעו, לא ייתכן כלל שיהיו לו חיים חברתיים אלא בהכרח על ידי מנהיג, שיקבע את מעשיהם וישלים את המוזנח וימעט את המופרז, ויקבע פעולות ודרכי הנהגה שכולם יבצעו תמיד בדרך אחת, עד שהשוני הטבעי יוסתר בעקבות התיאום הרב שיצרו החוקים, והחברה תהיה מאורגנת. משום כך אני אומר שהתורה, אף שאינה טבעית, יש לה קשר לעניין הטבעי. והיה זה מן החכמה האלוהית לצורך קיום המין הזה (=האנושי), כיוון שחפץ במציאותו, לשים בטבע האנושות שיהיה לפרטיה כוח הנהגה.

שם ח"ג פנ"א

כמו כן נראה לי שמה שחייב שאותם ארבעה נשארו בתכלית השלמות עם ה', כשהשגחתו עליהם התמידה, אף בעת התעסקותם בצבירת נכסים, כלומר בעת הרעייה ועבודת האדמה וניהול הבית, הוא שתכליתם בכל אותם מעשים היתה להתקרב אליו יתעלה. ומה רבה הקרבה! כי תכלית השתדלותם בחייהם היתה להביא למציאות אומה שתדע את ה' ותעבוד אותו, "כִּי יִדְעֲתֶיךָ לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְוֶה אֶת בְּנֵי וְאֶת בָּיִתוֹ אַחֲרָיו" וְשָׁמְרוּ דְרָךְ ה' לְעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט" [בראשית יח, יט]. (הרי התברר לך שתכלית כל השתדלותם היתה מופנית להפצת **ייחוד השם בעולם** והדרכת בני האדם לאהבתו יתעלה. ולכן עלתה בידם דרגה זו, כי אותן התעסקויות הן עבודה צרופה גדולה.

האחת היא כי התורה, כידוע לך, לא נתיחדה לחסידים יראי השם בלבד אלא משתפת היא לכלל האמה, ואין כלל-האמה או אפלו מחציתה או רביעיתה או עשירית ממנה יכולים לנהג פרישות. ואל תביא לי ראיה מדור-המדבר מפני שהיו כלם דור יחיד ומיוחד, כמו אליהו ואלישע שהיו יחידים בדורם, ועם כל זאת הלא ידעת איך התאוו קצתם למנעמי העולם הזה, כמו שנאמר (במדבר י"א ה'ו'): "זכרנו את-הדגה וכו'". ועתה נפשנו יבשה אין כל".

ולו היתה האמה כלה על כל אנשיה נוהגת פרישות אי-אפשר היה לה להתקיים מפני שפרישות זו היתה מחייבת בטולם של רב בעלי הזריעה והמרעה ושאר מלאכות-כפיים ורב עסוקי העולם הזה הפרטיים; וכיון שהתורה נועדה לכלל-האמה, ותקוות מרביתה, על פי הטבע שהועיד להם ה' יתעלה, תלויות בעניני העולם שבהם שמחים הם, כמו שנאמר (איוב ל"ב, ט'): "לא-רבים יחכמו", לכן קבע ה' יתעלה כשכרם של עושי רצונו את מה שהם מתאווים אליו. כי הוא המחוקק יתגדל ויתעלה שמו הוא הבורא והוא המיטיב לדעת את ברואיו וטבעם ומה מועיל וטוב להם מכל.

המספיק לעובדי ה' <תרגום חדש> / אברהם בן משה בן מימון / עמוד 246
הודפס מאוצר החכמה

וְאִם נִיחַ שְׂאֵחַד מִבְּעַלֵי פְרִישוֹת נִמְנַע מִלְשֵׂא אִשָּׁה, כְּמוֹ שְׂרָאִינוּ הִרְבֵּה מִבְּעַלֵי-פְרִישוֹת בְּעַמְנוּ וּבִשְׂאֵר אַמּוֹת עוֹשִׂים כֵּן, וְאִפְלוּ נִמְצָא מִי שְׂעָרְבָה לוֹ בַּקִּשְׁת־הַדַּעַת עַד כְּדֵי כֶּךָ שְׂאֵמֵר כְּמִתְנַצֵּל עַל הַמְּנַעוֹתוֹ מִקְיוֹם מִצְוֹת פְּרִי־הַיְרֵבָיָה (יבמות ס"ג): "אֲנִי בַתּוֹרָה חֲשֵׁקְתִּי", וְאַחֵר זֹאת נִיחַ שְׂעַם-יִשְׂרָאֵל בְּכִלְלוֹתוֹ הַחֲלִיט לַעֲשׂוֹת כֵּן כְּשֵׁם שְׂשׂוֹבְתִים הֵם מִמְּלֶאכָה בְּשַׁבַּת וְנִמְנָעִים מֵאֲכִילַת חֶמֶץ בְּחַג-הַמִּצּוֹת – הֵלֵא יִבְטַל זֶרַעַם וְתֵאבֹד הָאִמָּה!⁴⁰ וְלִי נִרְאָה כִּי מִטַּעַם זֶה נִשָּׂא כָּל מִי שֶׁנִּשָּׂא מִנְּבִיאֵי-יִשְׂרָאֵל, וְאִפְלוּ אֲדוֹן הַנְּבִיאִים מֹשֶׁה עֶבֶד-ה' לָקַח לוֹ אִשָּׁה, כְּדֵי שְׂלֵא יִחְקְהוּ בַּפְּרִישוֹתוֹ וַיִּמְעַט לָהֶם זֶרַע.

המספיק לעובדי הי' <תרגום חדש> / אברהם בן משה בן מימון / עמוד 249
הודפס מאוצר החכמה

מו"נ ח"א פ"ל

יונתן בן עזיאל עליו השלום תרגם את "וּשְׂאֵבְתֵם מִיָּם בְּשִׁשּׁוֹן מִמַּעֲיָנֵי הַיְשׁוּעָה" "ישעיה יב,ג (כך) : וּתְקַבְּלוּן אוֹלְפֵן חֲדַת בְּחֻדָּא מִבְּחִירֵי צְדָקָא" (=ותקבלו לימוד חדש בשמחה מבחירי הצדק). התבונן נא בפירושו את "מִיָּם", שהם חכמה שתושג באותם ימים, ופירש "צדק" את "מעניי" כ"כמו" מעיני העדה) "במדבר טו, כד, (כלומר הנכבדים (בערבית: "אלאעיאן"), והם החכמים, ולכן אמר: "מבחירי צדקא", "כי הצדק הוא הישועה האמיתית. ראה נא כיצד פירש "צדק" כל מילה בפסוק זה במשמעות של החכמה והלימוד, והבן זאת.

שם ח"ב פ"ט

וכן אנו מאמינים שהדבר יהיה כך תמיד, כמו שנאמר: "לא בשמים הוא" [לאמר מי יעלה לנו השמיקמה ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה] "שם ל,יב", (הנסתרת לה' אלהינו והנגלת לנו ולבנינו עד עולם) [לעשות את כל דברי התורה הזאת] "שם כט, כח. (וכך חייב להיות, כי הדבר השלם בשיא השלמות האפשרית במינו – לא ייתכן שיימצא זולתו במינו אלא כשהשלמות הזאת פגומה אצלו, בהפרזה או בהזנחה; כמו המזג המאוזן שהוא בשיא האיזון במין מסוים, שכל מזג היוצא מן האיזון הזה תהיה בו הזנחה או הפרזה. כך הדבר בתורה הזאת, כמו שביאר שהיא מאוזנת ואמר: "וּמִי גוֹי גָדוֹל אֲשֶׁר לוֹ" חֲקִים וּמִשְׁפָּטִים צְדִיקִים] כְּכֹל הַתּוֹרָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לְפָנֵיכֶם הַיּוֹם) "שם ד, ח, (וידוע לך כבר שמשמעות "צדיקים" – מאוזנים. כי הן עבודות שאין בהן טורח ולא הפרזה כמו הנזירות ונדודי הסגפנות וכיוצא בהם; ואין בהן הזנחה המביאה להשחתה ולהתמכרות עד ששלמות האדם במידותיו ובעיונו תיפגם, כמו כל חוקות האומות

הקדומות. כאשר נדון בחיבור הזה בטעמי המצוות (ג,כו-מט) (יתבאר לך מאיזון ומחכמתן מה שראוי שיתבאר. לכן נאמר עליה: "תורת ה' תמימה" (תהילים יט, ח).